

Aleksandra Kruk

Bezpieczeństwo i działalność na rzecz rozbrojenia w myśli politycznej Hansa-Dietricha Genschera

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 3, 113-130

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksandra KRUK

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa siedzibą w Poznaniu

BEZPIECZEŃSTWO I DZIAŁALNOŚĆ NA RZECZ ROZBROJENIA W MYŚLI POLITYCZNEJ HANSA-DIETRICHA GENSCHERA

Objęcie rządów przez tandem Helmut Schmidt-Genscher oznaczało zakończenie tzw. dynamicznej polityki odprężeniowej, którą wcielali w życie Willy Brandt i Walter Scheel. Niemiecka polityka w zakresie bezpieczeństwa i rozbrojenia nadal była funkcją relacji RFN z USA i ZSRR. Do zakończenia zimnej wojny Genscher, jako minister spraw zagranicznych RFN, realizował w Europie politykę równowagi sił, balansowania, tworzył politykę wahadłową. Podejmowane przez Genschera kroki były rozwinięciem koncepcji, którą przedstawił już w 1966 roku. Najważniejszym sojusznikiem Bonn był Waszyngton, a przynależność do NATO stanowiła gwarancję bezpieczeństwa RFN. Kanclerz H. Schmidt, minister obrony w latach 1969-1972, w kwestiach bezpieczeństwa i rozbrojenia reprezentował realistyczne stanowisko. Podobnie Genscher u boku H. Schmidta postrzegany był jako rękojmia polityki proamerykańskiej i realistycznej. Do rozwiązania koalicji SPD/FDP w 1982 roku współpracę obu polityków w obszarze polityki zagranicznej można określić jako poprawną.¹

Minister spraw zagranicznych – promotor tzw. realistycznej polityki – akcentował, że jego strategia to „polityka trzeźwego realizmu”, którą obiera w konflikcie między Wschodem a Zachodem. Zaznaczał, że wobec istnienia sprzeczności między ZSRR a USA w interesie Niemiec jest dążenie do osiągnięcia równowagi sił. Istotne było także solidarne działanie w ramach Wspólnoty Europejskiej. Realizm tej koncepcji przejawiał się w dostrzeganiu potrzeby obecności USA w Europie. Genscher nie widział możliwości istnienia realistycznej polityki odprężenia bez rozwoju współpracy państw należących do NATO. Wskazywał na prymat polityki obronnej nad *detente*. Jednocześnie postulował umacnianie kontaktów gospodarczych i współpracy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej.

Genscher definiował odprężenie jako: „nie stan, ale proces, to nie nieobecność napięcia, ale staranie, aby napięcie między Wschodem i Zachodem utrzymać w kontroli a tam, gdzie to możliwe zmniejszać”.² Polityk zalecał traktowanie polityki odprężenia jako „staranie, by okiełznać rywalizację Wschód-Zachód i przygotować pole wspólnych interesów”. Zaznaczał, że dla takiego działania „nie ma wyboru” i jest to „kompleksowa, ciężka polityka”, którą cechuje „czczy realizm”. Zdaniem Genschera, polityka odprężenia nie przynosi ze sobą „nagłego przełomu, żadnego uzdrowienia świata”.³ Jednak groźba nuklearnej katastrofy dawała odpowiedź, dlaczego nie ma alternatywy wobec polityki odprężenia.⁴

¹ Ch. Hacke: *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Frankfurt/M.-Berlin 2003, s. 200; J. Sobczak: *W kwestiach Bundeswehry, NATO i zbrojeń*. W: A. Czubiński, L. Janicki (red.): *Republika Federalna Niemiec w dobie rządów koalicji socjaldemokratyczno-liberalnej (1969-1982)*. Poznań 1985, s. 202; P. Dobrowolski: *RFN a polityka odprężenia w latach osiemdziesiątych*. Katowice 1989

² D. Bingen: *Realistische Entspannungspolitik...*, op. cit., s. 159

³ H.-D. Genscher, *Aufgaben der Außenpolitik: Entspannung, Kooperation, Integration*. W: H.-D. Genscher (Hrsg.): *Liberales in der Verantwortung*. München-Wien 1976, s. 10

⁴ D. Bingen, op. cit.

25 lipca 1975 roku w Bundestagu Genscher oświadczył, że „polityka odprężenia wymaga fundamentu bezpieczeństwa i bezpieczeństwa nie będzie bez sojuszu, do tego też bez naszej gotowości do obrony. Kto uważa, że może obronić swoje bezpieczeństwo sam przez troskę o odprężenie, byłby niebezpiecznym marzycielem”.⁵ Zaznaczał, że polityka odprężenia to uzupełnienie, a nie zastąpienie polityki obronnej.⁶

Genscher jako zwolennik multilateralizmu propagował hasło kooperacji zamiast konfrontacji. Podkreślał, że dotąd w Europie cierpiano z powodu zbyt wielu wojen i teraz powinno się wspierać inicjatywy pokojowe.

Uważał, że konfrontacja szczególnie negatywnie wpływa na sytuację Niemiec i Berlina Zachodniego. Zalecał rozwijanie odprężenia, by powiększać sferę wolności obywatelskich. Promował zainicjowaną w 1973 roku Konferencję Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Zajmujący się badaniami nad pokojem politolog i historyk, Ernst-Otto Czempiel, ocenił, że Genscher „nie wynalazł procesu KBWE”, ale „poświęcił się mu z całą energią”.⁷ Genscher został ministrem spraw zagranicznych, gdy KBWE wkraczała w końcową fazę prac. Efekt obrad w Helsinkach nazywał „miejscem i godziną narodzin nowej Europy”. Konferencję traktował jako krok w kierunku dążenia do wychodzenia Niemiec z międzynarodowej izolacji, poprawy sytuacji ludności, wspierania bezpieczeństwa i współpracy, urzeczywistniania praw człowieka. O KBWE mówił, że to konferencja o „Niemczech i o Berlinie”.⁸

Dokument Końcowy KBWE zawierał tzw. trzy koszyki, które obejmowały zasady postępowania we wzajemnych stosunkach, regulacje dotyczące środków tworzenia zaufania, następnie kwestie współpracy gospodarczej, naukowej, technicznej i środowiska naturalnego. W ostatnim koszyku znalazły się regulacje dotyczące bezpieczeństwa i spraw humanitarnych. W Helsinkach usankcjonowano nienaruszalność granic oraz potwierdzono zakaz ingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw. ZSRR interpretował postanowienia KBWE jako uznanie swojej obecności w Europie Wschodniej. Zachód wyrażał zadowolenie z powodu uchwalenia trzech koszyków KBWE. W RFN podkreślano jednak, że usankcjonowanie nienaruszalności granic nie jest sprzeczne z możliwością ich pokojowej zmiany. Prace konferencji wpisywały się w założenia przedstawionej w 1966 roku koncepcji Genschera. Polityk aktywnie zabiegał podczas debat w Bundestagu o przyjęcie aktu końcowego KBWE. Konferencję traktował jako zadanie na przyszłość, proces wymagający kontynuacji. Dotychczasowa polityka „wszystko albo nic” nie przyniosła jego zdaniem rezultatów, a nowa polityka pozwoli „krok po kroku” „otworzyć bramę” dla zmian w Europie.⁹

Zaletę przygotowywanego Aktu Końcowego KBWE niemiecki polityk upatrywał w zawartym w dokumencie zapisie o możliwości pokojowej zmiany granic. Traktował go jako krok w kierunku możliwości zjednoczenia Niemiec. Aby przeformować pozostawienie go w dokumencie, 15 i 16 sierpnia 1974 roku Genscher pro-

⁵ H.-D. Genscher: *Erklärung der Bundesregierung zur Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa*, 25.07.1975, W: H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik*, op. cit., s. 80

⁶ Ibidem, s. 94

⁷ E.-O. Czempiel: *Multilaterale Entspannungspolitik: KSZE: Prozess und das Ziel einer gesamteuropäischen Friedensordnung*. W: H.-D. Lucas (Hrsg.), op. cit., s. 143

⁸ E.-O. Czempiel, op. cit., s. 135-154; AdG, 1974, 18989B

⁹ H.-D. Genscher, *Erinnerungen...*, op. cit., s. 305

wadził rozmowy w Bonn w „rzeczowej atmosferze i duchu wzajemnego porozumienia” z ministrem spraw zagranicznych ZSRR, Andrzejem Gromyką.¹⁰

17 października 1974 roku, broniąc postanowień KBWE przed Bundestagiem, oświadczył, że wyniki konferencji przyniosą korzyści Berlinowi, posłużą podkreśleniu obecności Ameryki Północnej w Europie, solidarności Wspólnoty Europejskiej. Były one także dowodem współpracy z ZSRR.¹¹ Uważał, że szczególnie RFN powinna widzieć pozytywy owego procesu odprężenia. Był to „instrument realizacji celów polityki zagranicznej RFN”,¹² który umożliwił, według Genschera, poprawę stosunków między państwami i między ludźmi zamieszkującymi Europę. KBWE pozwala również poznać „możliwości i granice” polityki odprężenia. Genscher zwracał uwagę, że postanowienia z Helsinek sprzyjają ułatwianiu kontaktów między ludźmi, którzy żyją w państwach o różnych systemach politycznych. Możliwe jest także osiągnięcie pokoju. Tłumaczył, że mówiąc o odprężeniu, posługiwał się określeniem „my możemy”, aby uwypuklić potencjalność wykorzystania postanowień, nad którymi reprezentanci państw europejskich oraz USA i Kanady pracowali w Finlandii. Ostrzegał, że nieużywanie oraz nierozwijanie dorobku KBWE spowoduje osłabienie procesu odprężenia. Jednocześnie ważne było, według Genschera, zauważenie, że ma ono swoje granice.¹³

Gdy Genscher rozpoczął pracę w Urzędzie Spraw Zagranicznych, RFN poparła kontynuowanie rozmów dotyczących zmniejszenia broni nuklearno-strategicznej SALT (*Strategic Arms Limitation Talks*). Opowiedziała się za polityką równowagi sił opartej na współpracy z USA. Wspierano rozpoczęte w 1973 roku rokowania wiedeńskie o ograniczeniu liczby żołnierzy i konwencjonalnego potencjału zbrojeniowego (MBFR – *Mutual Balanced Force Reduction*).¹⁴

Genscher współpracował z Henry Kissingerem. W związku z rozmowami poświęconymi rokowaniom w sprawie obustronnej, wyważonej redukcji wojsk w Europie niemiecki minister podkreślał, że nie powinno się ograniczać do redukcji sił konwencjonalnych.¹⁵

W 1977 roku prezydentem USA został demokrata Jimmy Carter. H. Schmidt krytykował jego sposób prowadzenia polityki wobec ZSRR i sceptycznie ustosunkowywał się do eksponowania przez J. Cartera kwestii praw człowieka. H. Schmidt i J. Carter spierali się także o umowę niemiecko-brazylijską, która przewidywała zbudowanie w Brazylii reaktorów jądrowych, mimo że Brazylia nie była sygnatariuszem traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej. Genscher bronił układu podczas pobytu w USA w 1977 roku. Niemcy uważali, że Amerykanie obawiają się

¹⁰ AdG, 1974, 18921A,18830H/C

¹¹ H.-D. Genscher: *Erklärung der Bundesregierung zur Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa*, 25.07.1975, w: H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik*, op. cit., s. 83-85

¹² S. Cholewiak: *Polityka zagraniczna RFN w latach siedemdziesiątych*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/1977, s. 51

¹³ H.-D. Genscher: *Realistische Entspannungspolitik. Erklärung der Bundesregierung zur Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa, abgegeben vom Bundesminister des Auswärtigen vor dem Deutschen Bundestag am 25.07.1975*, H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik*, op. cit., s. 77-96; P. Dobrowolski: *Odprężenie i jego interpretacje w myśli politycznej RFN*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 9/1976, s. 110-121; AdG, 1974, 18921A,18830H/C

¹⁴ Ch. Hacke, op. cit., s. 200

¹⁵ H.-D. Genscher: *Erinnerungen*, op. cit., s. 222-232

osłabienia pozycji w zakresie polityki atomowej.¹⁶ W 1977 roku Carter zaproponował budowę broni neutronowej, której celem byłoby odstraszanie przeciwnika. Zarówno Genscher, H. Schmidt, jak i inni członkowie NATO skrytykowali projekt, z którego J. Carter w rezultacie wycofał się w listopadzie 1977 roku. Szkodliwe działanie broni neutronowej stało się przedmiotem dyskusji w RFN. Inicjatywa została skrytykowana przez socjaldemokratę, Egona Bahra.¹⁷

28 października 1977 roku H. Schmidt przedstawił w Londynie, w Instytucie Studiów Strategicznych, zarys koncepcji traktującej o bezpieczeństwie międzynarodowym. Podkreślał, że trzeba zniwelować brak równowagi między Układem Warszawskim a NATO w stanie uzbrojenia na terytorium Europy. Zadanie USA upatrywał w bronienu bezpieczeństwa Europy i kontynuowaniu negocjacji z ZSRR na temat rozbrojenia.¹⁸

Za „najtrudniejszy egzamin”¹⁹ rządu H. Schmidt-Genscher sam minister uznał decyzję o tzw. podwójnej uchwale NATO. 5 i 6 stycznia 1979 roku Valéry Giscard d'Estaing, James Callaghan oraz H. Schmidt podczas szczytu w Gwadelupie na Karaibach wysłuchali propozycji amerykańskiego prezydenta o rozlokowaniu na terytorium Europy Zachodniej rakiet średniego zasięgu, tzw. eurorakiet. Genscher poparł tę propozycję.²⁰ H. Schmidt opowiedział się także za dozbrojeniem NATO. Obawiając się reakcji Moskwy, kanclerz zaproponował, by rakiety rozmieszczać nie tylko na terenie RFN, ale i w innych państwach europejskich. Podczas gdy w rządzie w sprawie eurorakiet panowała zgoda, społeczeństwo niemieckie przejawiało opór wobec planów rozlokowania w RFN wyrzutni. H. Schmidt musiał odpierać argumenty członków własnej partii, m.in. Herberta Wehnera i Egona Bahra. 13 sierpnia 1979 roku prezydium FDP opowiedziało się za podwójną decyzją. Liberalowie optowali za obecnością amerykańskich rakiet średniego zasięgu i pocisków „Cruise Missiles”, ale jednocześnie opowiedzieli się za rozpoczęciem rozmów o częściowym lub całkowitym usunięciu rakiet średniego zasięgu. 6 grudnia 1979 roku na zjeździe SPD w Berlinie zaaprobowano decyzję o dozbrojeniu. Sprawa ta zaważyła na zbliżających się wyborach parlamentarnych.

Przebywający w listopadzie 1979 roku w Bonn A. Gromyko oświadczył, że rokovania rozbrojeniowe nie będą kontynuowane, jeśli rakiety amerykańskie zostaną rozlokowane w Europie Zachodniej. Mimo tych gróźb, Rada NATO w Brukseli 12 grudnia 1979 roku podjęła decyzję o tzw. podwójnej uchwale NATO, czyli zainstalowaniu nowszej broni nuklearnej na terytorium RFN, Wielkiej Brytanii, Holandii, Belgii i Włoch. Decyzja ta oznaczała kontynuację sporu o przewagę wojskową między Wschodem i Zachodem. 67% Niemców wypowiadało się przeciwko jej podjęciu. Początek lat osiemdziesiątych w RFN przebiegał pod znakiem protestów wobec rozmieszczania na terytorium państwa broni eurostrategicznej. Genscher, który zdecydował się ustąpić w przypadku braku zgody liberałów na rozlokowanie

¹⁶ L. Pastusiak: *Stosunki polityczne USA-RFN w okresie administracji Cartera*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 6/1980, s. 53-55; Z. Mazur: *Stosunki między RFN a USA*, W: A. Czubiński, L. Janicki (red.), op. cit., s. 265-266

¹⁷ E. Cziomer: *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*. Warszawa 2006, s. 221; Z. Mazur: *Stosunki amerykańsko-zachodniemieckie w okresie administracji Cartera*, „Przegląd Zachodni”, nr1/2, 1981, s. 177-178; H.A. Winkler, op. cit., s. 350

¹⁸ M. Cygański: *Rola polityczno-wojskowa RFN w NATO (przegląd orientacji zachodniemieckich i faktów)*. „Przegląd Stosunków Międzynarodowych”, nr 3-4/1987, s. 25

¹⁹ H.-D. Genscher: *Erinnerungen*, op. cit., s. 414

²⁰ „Freier Lauf”, „Der Spiegel”, 8.10.1979

w RFN eurorakiet, udzielił tym samym potrzebnego wsparcia kanclerzowi. Członkowie SPD byli odmiennej opinii na temat instalacji rakiet niż ich przewodniczący. Podczas zjazdu SPD w Monachium, w dniach 18-22 kwietnia 1982 roku, H. Schmidt zagroził, że przestanie pełnić swoje funkcje, jeśli nie otrzyma ze strony członków partii poparcia dla decyzji o rozlokowaniu rakiet. Należy wspomnieć, że 16 listopada 1980 roku w Krefeld 1500 Niemców występowało przeciwko obecności na terytorium RFN eurorakiet. Wobec wzrastającej liczby demonstrujących w obronie pokoju Niemców Genscher podkreślał, że zadaniem armii jest umacnianie pokoju.²¹

Genscher i jego koncepcja realistycznej polityki odprężenia stanęły przed ciężką próbą. W Boże Narodzenie 1979 roku H. Schmidt spędzał urlop na Majorce.²² Rozpoczęta 27 grudnia 1979 roku interwencja radziecka w Afganistanie wywołała kryzys międzynarodowy, który uwidocznił różnice w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa między RFN i USA. Waszyngton optował za „niepodzielnością odprężenia” i uznał, że polityka odprężenia została przerwana. 3 stycznia 1980 roku w Senacie USA powzięto postanowienie o odroczeniu ratyfikacji podpisanego przez J. Cartera i L. Breżniewa 18 czerwca 1979 roku układu SALT II, co spowodowało, że Moskwa powiadomiła Waszyngton o braku zgody na rokowania dotyczące eurorakiet. 6 stycznia USA wprowadziła embargo na ZSRR i w Kongresie ogłoszono doktrynę Cartera.²³ RFN poparła USA, ale podobnie jak Francja, była zdecydowana ratować politykę odprężenia. 17 stycznia 1980 roku w Bundestagu Genscher w imieniu rządu ustosunkował się do wydarzeń. Mimo że NATO potwierdziło wtedy zbrojenia i Genscher uznawał interwencję radziecką za naruszenie podstawowych zasad współpracy między narodami, to apelował, by nie rezygnować z realizacji polityki odprężenia. Tłumaczył, że dla RFN każde pogorszenie stosunków z ZSRR wiąże się z utrudnieniem kontaktów na linii Bonn-Berlin Wschodni, a na to Niemcy Zachodnie nie chciały sobie pozwolić. Dlatego Genscher podkreślał, że polityka RFN „zawsze opierała się [...] na założeniach realistycznych i długofalowych. Może być skuteczna tylko na zasadzie bezpieczeństwa i równowagi”.²⁴ 10 lutego 1980 roku Genscher w przemówieniu „Zabezpieczyć wolność i pokój wspólnie z Ameryką” starał się podkreślić potrzebę solidarności wśród sojuszników. Opowiedział się za zagwarantowaniem uczestnictwa USA w strzeżeniu bezpieczeństwa w Europie i kontynuacją realistycznej polityki odprężenia.²⁵

Reakcją Ameryki na radziecką interwencję w Afganistanie była zapowiedź bojkotu letniej olimpiady w Moskwie. J. Carter podjął taką decyzję bez konsultacji z państwami członkowskimi NATO, przez co złamał wcześniejsze przyrzeczenie

²¹ „Wir brauchen Frieden durch Vertrauen”, Bundesaußenminister H.-D. Genscher über Breschnew-Besuch und Abrüstung, „Der Spiegel”, 30.11.1981; J. Sobczak: *W kwestiach Bundeswehry, NATO i zbrojeń*, op. cit., s. 223-227; E. Cziomer: *Aspekty stosunków ZSRR-RFN*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 12/1981, s. 32; H.A. Winkler, op. cit., s. 353-354; J. Sawczuk: *SPD w dialogu politycznym z SED w latach osiemdziesiątych*. Opole 1991, s. 67; L. Pastusiak, op. cit., s. 65; J. Solak: *Rola Republiki Federalnej Niemiec w NATO w latach 1979-1994*. Poznań 1997 (maszynopis pracy doktorskiej), s. 51 i 61-62; J. Merschmeier: *Keiner hat ein Monopol auf den Friedenswillen*. „Rundschau”, 21.10.1983 (ADL, FDP-Bundespressestelle 17796); M. Cygański: *Rola polityczno-wojskowa RFN w NATO* (przegląd orientacji zachodnioniemieckich i faktów), „Przegląd Stosunków Międzynarodowych”, nr 3-4/1987, s. 28

²² D. Bingen, op. cit., s. 171

²³ H. A. Winkler, op. cit., s. 354-355; A. Czubiński: *Polityka ZSRR wobec Niemiec*, op. cit., s. 218-219

²⁴ E. Cziomer: *Aspekty stosunków ZSRR-RFN*, op. cit., s. 31; AdG, 1980, 23395A/5

²⁵ L. Pastusiak, op. cit., s. 67; AdG, 1980, 23395A/9; P. Dobrowolski, op. cit., s. 36

dane H. Schmidtowi, że USA nie będzie bojkotować olimpiady w Moskwie. Wpłynęło to na pogorszenie napiętych relacji między politykami. Genscher uważał, że RFN powinna znaleźć się po stronie USA. Jego zdaniem, bez „mocnego partnerstwa z USA” nie będzie pokoju w Europie.²⁶ Wspominał ponadto, że w kwestii olimpiady „irytująca była postawa rządu Thatcher”. Mimo że brytyjska premier oficjalnie poparła USA, to sportowcy z Wielkiej Brytanii udali się na igrzyska.²⁷

Ciosem dla popieranej przez Genschera realistycznej polityki odprężenia był wybuch 31 grudnia 1981 roku stanu wojennego w Polsce. Podkreślano, że dzięki postawie polityka wydarzenia te nie wpłynęły na przerwanie konferencji KBWE w Madrycie.²⁸

RFN podjęła się trudnego zadania przełamania impasu w relacjach między USA i ZSRR. Genscher i H. Schmidt pojechali do Moskwy, by nakłonić ZSRR do przystąpienia do rokowań w sprawie broni eurostrategicznej. W rezultacie 17 października 1980 roku rozpoczęły się w Genewie amerykańsko-radzieckie rokowania o redukcji rakiet średniego zasięgu w Europie. Listopadowe zwycięstwo Ronalda Reagana w wyborach prezydenckich w USA spowodowało przerwanie negocjacji w sprawie eurorakiet. Powrócono do nich dopiero 30 listopada 1981 roku.²⁹ USA w sprawie likwidacji rakiet wymagały realizacji opcji zerowej – rezygnacji przez ZSRR z posiadania rakiet średniego zasięgu SS-2, SS-4, SS-5 w zamian za odstąpienie od decyzji o instalacji rakiet w Europie Zachodniej. 22 listopada 1983 roku Bundestag wyraził zgodę na rozmieszczenie rakiet Pershing II i pocisków samosterujących „Cruise Missile” na terytorium RFN. Wniosek Zielonych, by zrezygnować z dozbrojenia, oraz wniosek SPD dotyczący rezygnacji z przewidzianego w terminie dozbrojenia nie zostały przyjęte. Zwyciężył natomiast wniosek CDU/CSU-FDP zalecający wykonanie podwójnej uchwały NATO. Za jego przyjęciem głosowało 286 posłów, przeciw opowiedziało się 225, wstrzymał się 1 poseł. Genscher starał się przekonać do tej decyzji naród. Skutkiem głosowania było wstrzymanie przez ZSRR dnia 23 listopada 1983 roku rozmów o INF, a 8 grudnia 1983 roku o START. Gdy w 1983 roku USA rozpoczęły instalowanie rakiet w RFN, Wielkiej Brytanii i we Włoszech, ZSRR wycofał się z rokowań.³⁰

Od 1982 roku, z początkiem koalicji CDU/CSU-FDP Genscher podkreślał konieczność umacniania więzi z USA, ale jednocześnie i stosowania koncepcji „wyciągniętej ręki” w kierunku ZSRR i coraz silniej akcentował potrzebę budowania europejskiego porządku pokojowego.³¹ Na łamach „Foreign Affairs” uwypuklał istnienie różnic w amerykańskiej i europejskiej polityce dotyczącej bezpieczeństwa. Zaznaczył, że nie zgadza się z rozpowszechnioną w USA tezą, że „atmosfera odprężenia prowadzi do zaniedbywania gotowości obronnej”.³² W USA politykę

²⁶ AdG, 1980, 23395A/9

²⁷ H.-D. Genscher: *Erinnerungen*, op. cit., s. 419

²⁸ E.-O. Czempel, op. cit., s. 142

²⁹ H. A. Winkler, op. cit., s. 356

³⁰ H.-D. Genscher: *Wie geht es nach Beginn der Nachrüstung weiter?*, „Der Bundesminister des Auswärtigen. Mitteilung an die Presse”, Nr. 1100 B/83, Bonn 2.12.1983, s. 1-18; J. Kiwerska: *Stosunki RFN-USA w dobie rządów koalicji CDU/CSU-FDP*, W: A. Czubiński (red.): *Droga Niemców do ponownego zjednoczenia państwa 1949-1990*, op. cit., s. 176; W. Malendowski: *Rozbrojenie*. W: W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz: *Stosunki międzynarodowe*. Wrocław 2000, s. 497-498

³¹ J. Kiwerska, op. cit., s. 173

³² J. Solak, op. cit., s. 66; H.-D. Genscher: *Die Détente in der Krise* (Artykuł z „Foreign Affairs”, jesień 1982), W: H.-D. Genscher: *Wir wollen ein europäisches Deutschland*. Berlin 199, 90-101

Genschera oceniano jako naiwną i pejoratywnie zaczęło brzmieć określenie *genscheryzm*.³³

23 marca 1983 roku R. Reagan ogłosił program gwiazdnych zbrojeń w kosmosie zatytułowany *Strategic Defense Initiative* (SDI) – Strategiczna Inicjatywa Obronna. Inicjatywa ta została potraktowana jako dalszy etap wyścigu zbrojeń. W RFN projekt ów spotkał się z uznaniem CDU/CSU. Genscher jednak wyrażał obawy i ostrożność. Stosunek do SDI był kwestią sporną między Urzędem Kancelerskim a Urzędem Spraw Zagranicznych. Gdy w grudniu 1983 roku Genscher przekonywał sekretarza stanu George’a Schultza, by USA nie popierały wyścigu zbrojeń w kosmosie, ten zbagatelizował jego obawy. USA forsowały swoje stanowisko, nie licząc się z RFN. W USA nie poparto inicjatywy Helmuta Kohla i Genschera zmierzającej do ożywienia Unii Zachodnioeuropejskiej. W maju 1984 roku minister optował w Waszyngtonie za zwiększeniem konsultacji w sprawie „gwiazdnych wojen”. Gdy w 1985 roku podczas wizyty Genschera i H. Kohla w Nowym Jorku rozważana była kwestia SDI, kanclerz opowiedział się za tą inicjatywą, odwołując się do argumentów natury gospodarczej. Uzasadniał, że zawarcie porozumienia o SDI zwiększy możliwości działania niemieckich firm. H. Kohl krytykował opieszałość ZSRR w trakcie rokowań o rozbrojeniu, Genscher natomiast był bardziej powściągliwy – z obawy przed reakcją ZSRR. Ostrzegwał, by USA nie naruszyły traktatu *Anti Ballistic Missile* (ABM) – układu bezterminowego o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej, stanowiącego część SALT I. Przestrzegał, że SDI może stanowić zagrożenie dla polityki wschodniej. Pytał o możliwość zaproszenia do Bonn Ericha Honeckera, jeśli RFN zgodzi się na SDI.³⁴ W 1985 roku oceną SDI na zlecenie H. Kohla zajęła się grupa ekspertów kierowana przez Horsta Teltschicka, która miała przedstawić dokument dotyczący SDI. H. Kohl był przekonany, że RFN powinna uczestniczyć w badaniach dotyczących nowego systemu obrony rakietowej. Genscher proponował, aby SDI traktować jako program badawczy, a „nie jak decyzję czy z badań będzie rozwój, a z rozwoju produkcja, a z produkcji stacjonowanie”.³⁵ W maju 1985 roku Genscher oraz ministrowie Wolfgang Schäuble i Martin Bangemann odbyli rozmowy na temat SDI z przedstawicielami przemysłu. Debatowano, czy możliwe są przy wcielaniu w życie program partnerskie relacje między Europejczykami i Amerykanami. W RFN panowały ponadto obawy przed koniecznością wyboru między SDI i programem Eureka.³⁶

6 i 7 czerwca 1985 roku Genscher był honorowym przewodniczącym poświęconego sprawom SDI i SALT II szczytu NATO w Lizbonie. Wskazywał na znaczenie Sojuszu Północnoatlantyckiego, do którego zalet zaliczył „stałość” i „obliczalność”. Postulował osiągnięcie efektów w staraniach o rozbrojenie i zahamowanie wyścigu zbrojeń. Podczas szczytu rozmawiano o stosunku USA do negocjacji w Genewie i o nowej polityce M. Gorbaczowa. Genscher kładł nacisk na znaczenie dla sojuszu filaru europejskiego i współpracy Europejczyków w kwestii bezpieczeństwa. Jednocześnie podkreślił, że Europa i USA mają razem kształtować wspólną przyszłość. NATO potrzebuje jedności opartej na partnerstwie, by realizować zadanie ochrony stabilności między Wschodem a Zachodem. Genscher wskazał na znaczenie amerykańsko-radzieckiego porozumienia o współpracy z 8

³³ H. Bortfeldt: *Washington, Bonn, Berlin. Die USA und die deutsche Einheit*. Bonn 1993, s. 17

³⁴ „Eine Frage nach der Verlässlichkeit“, *„Der Spiegel“*, nr 44/1985; J. Kiwerska, op. cit., s. 182-183

³⁵ AdG, 1985, 28770A/3

³⁶ AdG, 1985, 28779B

stycznia 1985 roku. Dokument dotyczył starań zmierzających do zakończenia wyścigu zbrojeń i osiągnięcia stabilności. W Lizbonie ministrowie debatowali o SDI, ale nie wypracowali wspólnego stanowiska. Dla Genschera ważniejsze od debatowania o SDI podczas tej sesji NATO było osiągnięcie zgody w kwestii strategii odstraszania. Wspierał USA w rokowaniach dotyczących rakiet długiego i średniego zasięgu. Spotkanie NATO miało pokazać ZSRR, że Zachodowi zależy na postępach w polityce odprężenia.³⁷

W dniach 1-6 maja 1985 roku w RFN przebywał R. Reagan. Kontrowersje wzbudził program wizyty, który uwzględniał odwiedzenie przez amerykańskiego prezydenta cmentarza w Bitburgu, gdzie spoczywają żołnierze SS. Premier Wielkiej Brytanii, M. Thatcher, wyraziła sprzeciw wobec takiego planu wizyty; w Polsce pomysł ów skrytykował Marek Edelman. Genscher jako członek koalicji nie wyraził publicznie niezadowolenia, chociaż przy omawianiu programu dochodziło do napięć między Urzędem Spraw Zagranicznych a Urzędem Kanclerskim. Obawiano się pogorszenia stosunków amerykańsko-niemieckich. Rzecznik rządu, Peter H. Boenisch, zaprzeczał informacjom, że niby Genscher odradzał kanclerzowi wizytę w Bitburgu. Mimo sporu Genscher uznał, że wizyta ta wniosła „wkład do wspólnego kształtowania przyszłości” i wspominał, że „prezydent USA był witany jako przyjaciel”.³⁸

10 czerwca 1985 roku R. Reagan oświadczył, że postanowienia układu SALT II (który nie był wcześniej ratyfikowany przez Senat amerykański) będą dotrzymywane, jeśli ZSRR postąpi zgodnie z zasadą wzajemności. Genscher uznał decyzję amerykańską za „dowód europejskiego wpływu”.³⁹

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych narastało napięcie między RFN i USA w kwestiach bezpieczeństwa. Zarzucano RFN, że zbyt ufnie traktuje zapewnienia Michaiła Gorbaczowa o woli przeprowadzenia reform w ZSRR. W styczniu 1986 roku M. Gorbaczow przedstawił trójstopniowy plan rozbrojeniowy dotyczący likwidacji broni jądrowej.⁴⁰

W Genewie, 10 czerwca 1986 roku, Genscher podczas poświęconej sprawie rozbrojenia konferencji ONZ postulował wprowadzenie zakazu broni chemicznej. Oceniał, że tworzenie stref wolnych od broni chemicznej nie przyczyniłoby się do budowy zaufania na świecie i zaprotestował przeciwko takim planom. Negował politykę konfrontacji, tłumacząc, że nikt nie może zwyciężyć lub zostać pokonanym w dziedzinie wojskowej lub technologicznej. Jego zdaniem, katastrofa Czarnobyla pokazała, że „możemy tylko wspólnie przeżyć”.⁴¹

W dniach 20-22 lipca 1986 roku Genscher przebywał w Moskwie, gdzie opowiadał się za układem rozbrojeniowym SALT II, który traktował o zbrojeniach strategicznych. M. Gorbaczow ponownie wystąpił przeciwko zaangażowaniu RFN w ramach NATO w proces dobrojenia sojuszu w rakiety średniego zasięgu oraz przeciwko uczestnictwu RFN w programie SDI. Zaprezentowany przez Genschera w rozmowie z Edwardem Szewardnadze program dotyczący kontroli zbrojeń obejmował zakaz posiadania broni chemicznej, wcielanie środków przybliżających do osiągnięcia porozumienia o zakazie prób z tą bronią oraz zawarcie porozumienia

³⁷ AdG, 1985, 28846A

³⁸ AdG, 1985, 28725A

³⁹ AdG, 1985, 28851A

⁴⁰ Szerzej: W. Malendowski, op. cit., s. 499

⁴¹ AdG, 1986, 29981B/1

dotyczącego redukcji wojsk (w ramach rokowań MBFR w Wiedniu). Genscher przypomniał, że w tej sprawie RFN przedstawiła propozycje w 1985 roku.⁴²

Dzień po rozmowach w Moskwie Genscher udał się na konsultacje do Waszyngtonu. W rozmowie z ministrem spraw zagranicznych, G. Schultzem, zazna- czył, że „są takie sytuacje w polityce międzynarodowej, których nie powinno się łatwo zaniebywać”. Polityk relacjonował, że w Moskwie oczekuje się na krok USA w sprawie rozbrojenia. Zalecał zmierzanie do osiągnięcia porozumienia w kwestii broni chemicznej oraz podkreślał, że w interesie Europy jest dalsze uwzględnianie SALT II.⁴³

4 listopada 1986 roku podczas otwarcia konferencji KBWE w Wiedniu Genscher apelował, aby wyniki konferencji wiedeńskiej były odczuwalne dla „każdego obywatela”.⁴⁴ Wyrażał zadowolenie z dialogu między ZSRR i USA, w tym odbytego 11 i 12 października 1986 roku spotkania R. Reagana i M. Gorbaczowa w Reykiawiku.⁴⁵

Wiosną 1987 roku M. Gorbaczow wystąpił z propozycją rozbrojeniową – zaproponował podwójne rozwiązanie zerowe – tzn. zgodził się, by w Europie nie było rakiet krótkiego zasięgu. Postulat radzieckiego przywódcy został dobrze przyjęty w USA. Bonn nie było jednak przygotowane na taki ruch. Genscher opowiadał się za podjęciem rokowań dotyczących redukcji liczby radzieckich rakiet krótkiego zasięgu po osiągnięciu porozumienia w sprawie likwidacji rakiet średniego zasięgu. W CDU/CSU panowało przekonanie, że potrzebne jest najpierw zmniejszenie radzieckiej broni konwencjonalnej.⁴⁶ W sprawie redukcji broni raketowej średniego zasięgu Genscher i inni liberałowie wyrażali poparcie, ale przeciwko opowiadali się politycy z CDU/CSU, m.in. minister obrony Manfred Wörner, przewodniczący frakcji – Alfred Dregger, zastępca przewodniczącego frakcji – Volker Rühle. Przeprowadzona 7 maja 1987 roku w Bundestagu debata odzwierciedlała różnice w koalicji. Wolfgang Mischnick w imieniu FDP opowiedział się za redukcją rakiet. Chadecja podkreślała, że Układ Warszawski miał konwencjonalną przewagę i obawiano się „denuklearyzacji” starego kontynentu. F.J. Strauß, zwolennik umacniania europejskiego filara NATO, opowiadał się przeciwko zmniejszaniu liczby rakiet średniego zasięgu ze względu na brak równowagi w innych obszarach zbrojeń. Genscher powtarzał, że w kwestii rozbrojenia Europa i USA powinny zająć wspólne stanowisko.

11 maja 1987 roku Genscher w Baden-Baden spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Kanady, Josephem Clarkiem, który opowiedział się za podwójną opcją zerową. Genscher udał się następnie do USA, gdzie rozmawiał z prezydentem R. Reaganem, G. Schultzem, J. Bakerem oraz doradcą ds. bezpieczeństwa, Frankiem Carlucci, wyrażając swoje poparcie dla podwójnej opcji zerowej. G. Schultz uzyskał aprobatę pozostałych partnerów NATO.⁴⁷

Kolejna wizyta R. Reagana w Berlinie, odbyta 12 czerwca 1987 roku, była oznaką zmian w relacjach amerykańsko-niemieckich. Słowa R. Reagana kontra-

⁴² AdG, 1986, 30105A

⁴³ AdG, 1986, 30105A

⁴⁴ AdG, 1986, 30440A

⁴⁵ AdG, 1986, 30454A/3

⁴⁶ J. Sawczuk: *SPD w dialogu politycznym z SED w latach osiemdziesiątych*, op. cit., s. 82; P. Matera, P. Matera: *Od reaktywacji zimnej wojny do porażki „Imperium Zła”. Stosunki transatlantyczne za prezydentury Ronalda Regana*. <http://www.mpp.org.pl/08-9/7-28.html>

⁴⁷ AdG, 1987, 31066A

stowały z „przezorną polityką wschodnią i niemiecką” Genschera.⁴⁸ W sierpniu 1987 roku z inicjatywy Genschera Niemcy opowiedziały się za rezygnacją z 72 rakiet Pershing Ia; decyzja ta była elementem wypracowywanej przez Moskwę i Waszyngton podwójnej opcji zerowej.⁴⁹

8 grudnia 1987 roku w Waszyngtonie podpisano układ o likwidacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu – INF. 14 i 15 grudnia 1987 roku podczas wizyty G. Schultza w RFN rozmawiano o potrzebie umacniania spójności NATO. Priorytetem nie było zmniejszenie nierównowagi w posiadaniu nuklearnych rakiet średniego zasięgu, ale sprawa przepełnienia strategicznych potencjałów nuklearnych, redukcja konwencjonalnych sił zbrojnych i dotyczące usunięcia broni chemicznej. Uznano, że w interesie NATO leży „kombinacja broni nuklearnej i konwencjonalnych sił zbrojnych, strategia elastycznej reakcji, obrona Europy i obecność amerykańskich sił zbrojnych”. G. Schultz krytykował zgłaszany przez SPD pomysł utworzenia w Europie Środkowej strefy wolnej od broni atomowej.⁵⁰

W dniach 6-8 czerwca 1988 roku podczas konferencji ONZ Genscher opowiedział się za kontynuacją procesu rozbrojenia. Apelował o szybkie porozumienie dotyczące zmniejszenia o około 50% strategicznej broni ofensywnej i o intensyfikację rokowań dotyczących broni konwencjonalnej. „Chcemy dla Europy takiego systemu kooperatywnego bezpieczeństwa, który wyklucza początek i prowadzenie konwencjonalnej wojny” – tłumaczył.⁵¹ Genscher zaznaczył także, że amerykańsko-radziecki szczyt w Moskwie może stanowić impuls w działaniach na rzecz rozbrojenia. Zalecał budowanie światowego systemu bezpieczeństwa, kierując się troską o przetrwanie ludzkości. Podkreślając istnienie podziału na państwa ze Wschodu i Zachodu oraz z Północy i Południa, apelował o solidarność międzynarodową. Apelował, by przeciwstawiać się wrogości, pracować na rzecz pokoju, demokratyzacji i humanizacji społeczeństwa, a także praw człowieka. Podkreślał znaczenie rozwijania wieloaspektowej współpracy między państwami. Warunkiem rozbrojenia uczynił równowagę. Ostrzegł, że zmiana liczby sił zbrojnych musi uwzględniać potrzebę zwalczania gotowości do inwazji i ataku. Wskazywał na obowiązek stworzenia mechanizmów działania w sytuacjach kryzysowych i na potrzebę wcielania w życie środków budowy zaufania i przejrzystości. Popierał zwalczanie braku zaufania oraz kontrolę eksportu zbrojeń. Zaznaczał, że ONZ mogłaby otrzymywać rejestr eksportowanej broni.⁵²

Odbyte 9-10 czerwca 1988 roku w Madrycie spotkanie Rady Północnoatlantyckiej dotyczyło szczytu amerykańsko-radzieckiego, możliwości polepszenia stosunków z ZSRR i państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Sekretarz Generalny Sojuszu Północnoatlantyckiego, lord Peter Alexander Carrington, mając na uwadze przewagę Układu Warszawskiego w posiadaniu broni konwencjonalnej, optował za tym, by nie zmieniać potencjału obronnego NATO. Genscher chwalił politykę ZSRR. Zawarcie przez ZSRR porozumienia INF i porozumienia dotyczącego Afganistanu postrzegał jako dowód na to, że M. Gorbaczow jest politykiem wiarygodnym. Wyrażał też pogląd, że znacznie poprawiła się realizowana przez ZSRR poli-

⁴⁸ H. Bortfeldt, op. cit., s. 12

⁴⁹ W. Weidenfeld, op. cit., s. 45; H.A. Winkler, op. cit., s. 447; W. Multan, Układ o likwidacji rakiet średniego i mniejszego zasięgu, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2/1988, s. 8-9

⁵⁰ AdG, 31803A/7

⁵¹ AdG, 1988, 32244B

⁵² Ibidem

tyka dotycząca praw człowieka. Podkreślał, jak ważny jest rozwój dobrych relacji nie tylko z ZSRR, ale i z innymi państwami-członkami Układu Warszawskiego. Podsumowując konferencję, doszedł do wniosku, że w Europie trzeba zmierzać do rozbrojenia w sferze broni konwencjonalnej. Z satysfakcją odnotował wzrost zrozumienia dla tego problemu. Współpraca gospodarcza z państwami Europy Wschodniej, zdaniem Genschera, to ważny czynnik przyspieszający proces odprężenia w Europie.⁵³

Genscher poparł zawarte 25 czerwca 1988 roku porozumienie między państwami WE i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej o zainicjowaniu oficjalnych relacji. Skutkiem porozumienia miało być zwiększenie stabilności w Europie i uczynienie polityki europejskiej bardziej „obliczalną”.⁵⁴

Współpraca w NATO została natomiast zdominowana przez spór o modernizację 88 wyrzutni Lance („wysunięty system taktycznych pocisków nuklearnych NATO”). ZSRR uważał, że ten system powinien zostać zniszczony – była to propozycja tzw. „trzeciego zera”. USA i Wielka Brytania opowiadały się za modernizacją tego systemu uważanego za pośredni między bronią konwencjonalną a jądrową.⁵⁵ Społeczeństwo niemieckie sprzeciwiało się modernizacji rakiet, bo broń ta raziłaby terytorium Wschodnich i Zachodnich Niemiec. Theo Sommer w tygodniku „Die Zeit” napisał, że zgoda na modernizację byłaby usankcjonowaniem podziału Niemiec. Sprzeciw Genschera był oznaką, że RFN w sojuszu niemiecko-amerykańskim zaczyna zyskiwać na znaczeniu. Nawet M. Thatcher nie mogła się przeciwstawić argumentom Genschera. G. Bush zaznaczył, że brytyjska premier była krytyczna w stosunku do niemieckiego ministra, zalecając, by RFN nie narzucała swojej woli innym członkom NATO, i twierdząc: „To Genscher usiłuje kierować Sojuszem, mając pięć procent niemieckiego elektoratu”.⁵⁶ G. Bush wskazywał na znaczenie Genschera w procesie realizacji niemieckiej polityki, pisząc po latach: „Sam miał wiele do powiedzenia”.⁵⁷

W Bundestagu 7 grudnia 1989 roku Genscher protestował przeciwko modernizacji rakiet. Argumentował, że znajdujące się w posiadaniu sojuszu wyrzutnie mogą dobrze działać do 1995 roku. Wstrzymanie ich unowocześniania traktował jako krok zmierzający do niwelowania podziału w Europie.⁵⁸ H. Kohl pierwotnie poparł USA. Wkrótce jednak uznał słuszność uzasadnienia Genschera, który sprzeciwił się modernizacji Lance. Niemieccy politycy wskazywali, że rakiety mogłyby przyczynić się do śmierci wielu Niemców, oraz że unowocześnianie Lance zaszkodziłoby poprawie relacji między Wschodem i Zachodem.⁵⁹ 10 lutego 1989 roku w Bonn przebywał J. Baker. Genscher po raz kolejny krytykował opinie o potrzebie modernizowania rakiet.

24 kwietnia 1989 roku Genscher wraz z ministrem obrony G. Stoltenbergiem udali się do USA. Celem Genschera było przesunięcie terminu modernizacji rakiet Lance do 1992 roku. Podkreślił, że RFN nie wyklucza rozwiązania polegającego na ustanowieniu tzw. trzeciego rozwiązania zerowego. Nie chodziło mu o podkreśle-

⁵³ AdG, 1988, 32253A

⁵⁴ AdG, 1988, 32288A

⁵⁵ G. Bush, B. Scowcroft: *Świat przekształcony*. Warszawa 2000, s. 69

⁵⁶ Ibidem, s. 80

⁵⁷ Ibidem, s. 75

⁵⁸ Ch. Hacke: *Der Mantel der Geschichte...*, op. cit., s. 265; H. Bortfeldt, op. cit., s. 18

⁵⁹ T.G. Ash, op. cit., s. 135

nie istnienia specjalnych stosunków w ramach NATO między RFN i USA. J. Baker spóźnił się na spotkanie 13 minut. Towarzyszyli mu Richard B. Cheney, Brent Scowcroft, Bob Blackwill, Bob Kimmitt, Ronald Lehman, Ridgeway, Robert Bruce Zoellick. Po 20 minutach rozmów Genscher poprosił, by kontynuować negocjacje w mniejszym gronie. Zaproponował siebie, J. Bakera, B. Scowrofta i G. Stoltenberga. Obrady doprowadziły do zbliżenia stanowisk między J. Bakerem i Genscherem.⁶⁰ Jednak B. Scowcroft, oceniając skuteczność negocjacji, zaznaczył: „Nie posunęliśmy się naprzód”.⁶¹ Swój sprzeciw wobec modernizacji Lance Genscher forsował 27 kwietnia 1989 roku w Bundestagu. Tłumaczył, że decyzja ta wynika z poczucia odpowiedzialności za „jego ojczyznę, miasto, w którym się urodził”.⁶² Podczas posiedzenia NATO w Brukseli, 29 i 30 maja 1990 roku, poruszono kwestię rakiet atomowych średniego zasięgu. Niemieckie stanowisko stało się z opcją amerykańsko-brytyjską. M. Thatcher początkowo nie chciała rezygnować z rakiet atomowych krótkiego zasięgu. RFN uzyskała poparcie Włoch, a także francuskiego ministra Rolanda Dumasa. Mimo początkowych sprzeciwów Wielkiej Brytanii i Holandii stało się zadość woli Genschera. Brytyjski minister, Goefrey Howe, musiał prosić M. Thatcher, by wyraziła zgodę na przesunięcie w czasie modernizacji rakiet. Analizując skutki swojej decyzji, Genscher ocenił, że postawa RFN wobec modernizacji rakiet okazała się pomocna dla walczącego o przeprowadzenie reform w ZSRR M. Gorbaczowa.⁶³

Podstawy koncepcji niemieckiej polityki pokojowej Genschera to gotowość do obrony i kontrola zbrojeń. Za bardzo ważną kwestię niemiecki polityk uznał „gotowość i umiejętność obrony i odstraszenia” przy jednoczesnej „gotowości i umiejętności podjęcia współpracy i dialogu”. Zalecał, by pokój „zabezpieczać nie bez, ale z możliwie małą liczbą broni”. Politykę bezpieczeństwa w Europie uzależniał od konfliktu między Wschodem i Zachodem i proponował oprzeć ją na „rezygnacji z przemocy, równowadze, tworzeniu zaufania i weryfikacji”. Twierdził, że bez opartej na konsensie współpracy w NATO, nie będzie można obronić pokoju. Podłożem polityki bezpieczeństwa RFN jest przestrzeganie „wspólnoty wartości i kultury Zachodu”. Genscher apelował o współpracę z państwami Europy Wschodniej. Politykę bezpieczeństwa powinny – jego zdaniem – cechować „jasność, pewność i kontynuacja”.⁶⁴ W przemówieniu „Zaufanie, bezpieczeństwo, współpraca – polityka rozumu dla Europy” opowiedział się za odpowiedzialnością, dialogiem, współpracą, odprężeniem, zwalczaniem braku zaufania. Optował za rozbrojeniem, kontrolą zbrojeń.⁶⁵

Europejski porządek pokojowy określił jako „strzeżenie tego, co osiągnięte”. Zalecał chronienie zdobyczy odprężenia, np. szacunku dla terytorialnej niezależ-

⁶⁰ R. Kiessler, F. Elbe: *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken, Der diplomatische Weg zur deutschen Einheit, Mit einem Vorwort von Hans-Dietrich Genscher*. Baden-Baden 1993, op. cit., s. 17-18; A. Fischer, op. cit., s. 115; AdG, 1989, 33268A

⁶¹ G. Bush, B. Scowcroft, op. cit., s. 82

⁶² Ch. Hacke, op. cit., s. 265

⁶³ U. Wickert, op. cit., s. 74; R. Kiessler, F. Elbe, op. cit., s. 18; AdG, 1989, 33365A; E. Pond: *Die Entstehung von „Zwei – plus – Vier“*, „Europa Archiv”, nr 21/1992, s. 621

⁶⁴ H.-D. Genscher: *Verteidigungsfähigkeit und Rüstungskontrolle als Elemente deutscher Friedenspolitik*, W: P.-K. Würzbach: *Die Atomschwelle heben. Moderne Friedenssicherung für Übermorgen*. Koblenz 1983, s. 19-22

⁶⁵ H.-D. Genscher: *Vertrauen, Sicherheit, Zusammenarbeit – eine Politik der Vernunft für Europa. Rede bei der Eröffnung der Konferenz über vertrauens- und sicherheitsbildende Maßnahmen und Abrüstung in Europa in Stockholm*, 19.01.1984, W: H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik...*, op. cit., s. 432-434

ności wszystkich państw. Przeciwwstawiał się wysuwaniu żądań posiadania innych obszarów. Jego zdaniem, Wschód i Zachód łączą wspólne interesy, tzn. bezpieczeństwo, współpraca i stabilność. Wskazywał też na rolę małych i średnich państw w budowie europejskiego ładu pokojowego.⁶⁶

Europejski porządek pokojowy w odczuciu Genschera polegał na „stworzeniu w Europie takiego splotu interesów i kooperacji, który żadnemu krajowi nie pozwoliłby już wyłamać się z tego związku bez naruszenia własnych najżywniejszych interesów”.⁶⁷ Warunkiem realizacji tej idei było członkostwo RFN we Wspólnocie Europejskiej i NATO. Koncepcja służyła rozwijaniu wolności, praw człowieka, prawa do samostanowienia. Według Genschera, to naród niemiecki musiał szczególnie zabiegać o wprowadzanie europejskiego porządku pokojowego. Polityk uważał, że po II wojnie światowej, której konsekwencją był podział Niemiec i Europy, kwestię niemiecką można rozwiązać tylko w ramach europejskich. Dlatego tak niezbędną jest realizacja europejskiej polityki pokojowej. Zdaniem dyplomaty, Niemców z RFN i NRD cechuje „wspólnota odpowiedzialności”, łączy ich historia, kultura i język. Niemcy odpowiedzialni są za pokój w Europie, a „wspólnota odpowiedzialności” Niemców to wyraz „narodowej tożsamości”.⁶⁸ Do budowania europejskiego porządku pokojowego potrzeba równowagi sił i środków budowy zaufania. „Polityczne elementy europejskiego porządku pokojowego to rezygnacja z przemocy, dialog polityczny, współpraca we wszystkich obszarach, prawa człowieka, wymiana kulturowa, niemiecka polityka zagraniczna jako europejska polityka pokojowa”.⁶⁹ Niestosowanie przemocy Genscher charakteryzował jako przestrzeganie prawa międzynarodowego; jego zdaniem, „rezygnacja z przemocy jest niepodzielna”.⁷⁰ Akcentował potrzebę propagowania wiedzy na temat niebezpieczeństw wynikających ze stosowania przemocy. Kierował się przekonaniem, że dialog polityczny między Wschodem i Zachodem powinien odbywać się na poziomie dwustronnym i wielostronnym. Był zwolennikiem współpracy we wszystkich obszarach i powoływał się na drugi koszyk KBWE. Apelowo o rozwój współpracy gospodarczej, naukowej, technicznej, w kwestii ochrony środowiska. Wskazywał, że rośnie skala i liczba światowych problemów, np. energetyczny, surowcowy, walutowy, finansowy, dotyczący wyżywienia. W stosunku do ZSRR rozważał trzy opcje działania. Pierwsza wiązała się z powrotem do zaostrzonej konfrontacji, druga zaś była kontynuacją selektywnej polityki odprężenia tam, gdzie się to opłaca, np. w wymiarze współpracy gospodarczej. Ostatnia opcja dotyczyła gotowości do współpracy, która miała być oparta na równouprawnieniu.⁷¹

Genscher wyrażał zadowolenie z inicjowania kolejnych rund KBWE. Zapoczątkowanym w 1985 roku w Sztokholmie rokowaniom poświęconym środkom budowy zaufania przypisał Genscher „rolę mostu” w problemach towarzyszących negocjacjom między ZSRR i USA w Genewie. Uważał też, że podobne zadania

⁶⁶ H.-D. Genscher: *Grundsätze einer europäischen Friedensordnung*. W: H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik*, op. cit., s. 485-494

⁶⁷ M. Stolarczyk: *Friedensordnung in Europa jako środek prowadzący do zjednoczenia państwowego Niemiec*. W: J. Sawczuk (red.): *Zamknięcie kwestii niemieckiej 1989-1991. Studia i szkice*. op. cit., s. 47

⁶⁸ H.-D. Genscher: *Prinzipien und Elemente einer europäischen Friedensordnung. Vortrag vor der Paasikivi-Gesellschaft in Helsinki*. 2.11.1983, H.-D. Genscher: *Deutsche Außenpolitik*. op. cit., s. 377-380

⁶⁹ Ibidem

⁷⁰ Ibidem

⁷¹ Ibidem

pełniła konferencja KBWE w Madrycie, gdy zaogniły się relacje między Wschodem i Zachodem. Chwalił zainicjowaną 7 maja 1985 roku w Ottawie konferencję KBWE za podjęcie kwestii ochrony praw człowieka.⁷² 30 lipca i 1 sierpnia 1985 roku w Helsinkach odbyło się jubileuszowe spotkanie z okazji dziesiątej rocznicy podpisania Aktu Końcowego KBWE. Obecni byli François Mitterrand, E. Szewardnadze, Roland Dumas. Genscher zaznaczył, że osiągnięto wtedy „realistyczne i wyważone porozumienie”, ale nadal potrzebne jest podejmowanie wysiłków na rzecz pokoju. Przyjęcie wspólnego wyzwania wynika z poczucia odpowiedzialności za sytuację na świecie, potrzeby przeciwstawiania się biedzie, problemom edukacji, głodowi, chorobom. Genscher opowiedział się za „respektowaniem pluralizmu w międzynarodowym porządku państwowym, szacunkiem dla prawdziwej wolności między państwami i niezależności państw Trzeciego Świata, rezygnacją z przenoszenia sprzeczności między Wschodem i Zachodem na inne regiony świata”.⁷³

Chwaląc w dniu 8 marca 1985 roku zainicjowanie rokowań w Genewie, Genscher mówił o „nowym rozdziale w historii kontroli zbrojeń i rozbrojenia”, który dotyczył „elementarnych interesów bezpieczeństwa Europejczyków”. Zaletą przedsięwzięcia był nie tylko fakt, że USA i ZSRR ponownie zasiadły do stołu rokowań, ale i „nowego rodzaju, kompleksowy charakter” tych rokowań. Wyrażał zadowolenie, że R. Reagan „proponuje nowy rozdział w stosunkach z ZSRR” będący wsparciem procesu KBWE. Popierał amerykański pomysł konsultacji, wskazywał na potrzebę unikania niestabilności i budowania strategii zapobiegania wojnie. Uważał, że Europejczycy nie powinni przyglądać się biernie decyzjom zapadającym między USA i ZSRR. W nowej fazie polityki odprężenia ważne są nie tylko kwestie bezpieczeństwa, ale i gospodarcze czy kulturalne. Potrzebny jest rozwój gospodarczy znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej państw Europy Wschodniej. Współpracę gospodarczą traktował jak niezbędny „most” między Wschodem a Zachodem. Przypominał, że obie strony już teraz zmierzają się ze wspólnymi problemami, np. ochroną środowiska naturalnego.⁷⁴ Genscher popierał fora kulturowe KBWE. Otwarcie pierwszego z nich – w 1985 roku w Budapeszcie – określił jako „śmiałe przedsięwzięcie”. Spotkanie nazwał „kulturowym kongresem” służącym umacnianiu poczucia tożsamości kulturowej Europejczyków. Przypominał, że zadaniem kultury jest niszczenie uprzedzeń i budowanie zaufania.⁷⁵

W związku z rundą wiedeńską KBWE (1986-1989) Genscher ponowił apel o budowanie europejskiego porządku pokojowego.⁷⁶ Oceniał, że konferencja przyczyniła się do poprawy zaufania w Europie, budowania poczucia wspólnej świadomości związanej z poczuciem odpowiedzialności za przyszłość. KBWE przyczyniła się do odchodzenia od konfrontacji, zmierza w kierunku poprawy przestrzegania praw człowieka. Rośnie liczba ludzi wyjeżdżających z państw Układu Warszawskiego. Uwalniani są więźniowie polityczni. Andrzej Sacharow powrócił do ZSRR. Trwa intensyfikacja dialogu w ramach państw należących do KBWE, organizowane są spotkania dotyczące wypełniania postanowień, które zapadały na

⁷² AdG, 1985, 28741A

⁷³ AdG, 1985, 29009B

⁷⁴ AdG, 1985, 28576A

⁷⁵ AdG, 1985, 29271A

⁷⁶ E.-O. Czempiel, op. cit., s. 141

kolejnych konferencjach. W Wiedniu dyskutowano o środkach prawnych dotyczących poprawy praw człowieka, wolności wyznań, wolności przemieszczania się.⁷⁷

Na zakończenie konferencji, w styczniu 1989 roku, Genscher zwrócił uwagę, że jej szczególnym osiągnięciem było uregulowanie kwestii dotyczącej swobody przemieszczania się. Na końcowe rokowania, zdaniem Genschera, szczególnie wpływ wywarły przemiany dokonujące się w ZSRR i państwach Układu Warszawskiego. Niemiecki polityk podkreślił, że wynik konferencji sprzyja rozwijaniu współpracy między Wschodem i Zachodem oraz budowaniu europejskiego domu. Ów europejski dom, którego powstanie postulował, miał opierać się na wolności poruszania się i przestrzeganiu praw człowieka.⁷⁸

Gdy w marcu 1989 roku w Wiedniu otwarto rokowania dotyczące broni konwencjonalnej, Genscher opowiadał się za „polityką odpowiedzialności”. Mówił jednym głosem z E. Szewardnadze o pozytywnym wpływie rokowań na przezwyciężanie podziału Europy. Genscher akcentował znaczenie umacniania wzajemnego zaufania między systemami warunkującego stabilność na kontynencie. Poprawie klimatu służyłoby, w jego odczuciu, wspieranie konsultacji między ekspertami wojskowymi, reprezentantami świata nauki oraz między dyplomatami.⁷⁹

4 lutego 1988 roku podczas konferencji rozbrojeniowej w Genewie Genscher przedstawił warunki zbudowania kooperatywnej polityki bezpieczeństwa. Wskazał na konieczność zmierzania w kierunku rozbrojenia i na potrzebę zmiany struktury sił zbrojnych. Poparł wdrażanie mechanizmu zarządzania w sytuacjach kryzysowych, środków budowy zaufania oraz zawieranie wielostronnych porozumień dotyczących kontroli zbrojeń. Promował walkę z uprzedzeniami, współpracę między państwami, która, jego zdaniem, wynikała z procesu pogłębiania się współzależności.⁸⁰

Na łamach „Die Zeit” 28 października 1988 roku dyplomata przedstawił wizję europejskiego porządku pokojowego. Był to jego „Plan dla całej Europy”. Ponownie wskazywał, że współpraca jest drogą do przezwyciężenia podziału Europy i Niemiec.⁸¹ W 1989 roku postulował, by refleksje na temat bezpieczeństwa dostosować do zmian zachodzących na świecie. Przedstawił program budowania kooperatywnej struktury bezpieczeństwa zdefiniowanej jako „bezpieczeństwo przez współpracę i współpracę w bezpieczeństwie”. Stosunki między państwami Wschodu i Zachodu powinny zostać oparte na współpracy i przebiegać w oparciu o wolność, demokrację, prawa człowieka, prawomyślność, pluralizm. Kooperatywną politykę bezpieczeństwa zalecał oprzeć na „rezygnacji z dążenia do przemocy i panowania, szacunku interesów bezpieczeństwa drugiej strony [...], zniwelowaniu napięć i przyczyn napięć jako przesłance politycznej i wojskowej stabilności; powstrzymaniu się, nieszukaniu jednostronnych korzyści kosztem innych państw; zlikwidowaniu wrogości, otwarciu i demokratyzacji społeczeństwa, urzeczywistnianiu praw człowieka w zgodzie z Aktem Końcowym z Helsinek; konstruktywnym dialogu i przejrzystości, właśnie w obszarze bezpieczeństwa rozbrojenia i kontroli zbrojeń; porozumieniach dotyczących rozbrojenia”. Zwracał uwagę, że nie można pozwolić

⁷⁷ H.-D. Genscher zum Abschluss des dritten KSZE-Folgetreffens am 18.01.1989 in Wien, „Bulletin“, 31.01.1989, nr 10/1989

⁷⁸ AdG, 1989, 32958B/4

⁷⁹ AdG, 1989, 33127A

⁸⁰ H.-D. Genscher: *Chancen für neue Formen einer kooperativen Sicherheitspolitik*. 4.02.1988, „Bulletin“, 10.02.1988

⁸¹ H. Bortfeldt, op. cit., s. 31

na „zastąpienie rozbrojenia w jednym obszarze poprzez destabilizujące zbrojenia w innym miejscu” oraz postulował „rozwój struktur bezpieczeństwa, które nie będą oferować bodźca do rozwijania wyścigu zbrojeń”. Zdaniem Genschera, istniała ponadto potrzeba rozwijania form zarządzania kryzysowego.⁸²

Wygłoszoną przez Genschera w Poczdamie 9 lutego 1990 roku mowę potraktowano jako „kontury europejskiego porządku pokojowego w świetle niemieckiej jesiennej rewolucji”.⁸³ Podstawą zmian w Europie, głównie NRD – w myśl przemówienia – powinien być proces KBWE jako gwarant stabilności i współpracy w Europie. Genscher postulował rozwój instytucji koordynujących współpracę gospodarczą między Wschodem a Zachodem. Wymieniał tu m.in.: wspólną instytucję powołaną w celu ochrony praw człowieka, centrum ds. utworzenia europejskiego obszaru prawa, europejską agenturę ds. ochrony środowiska, rozszerzenie współpracy Eureka na całą Europę, współpracę Europejskiej Agencji Kosmicznej z odpowiednimi instytucjami w Europie Wschodniej, centrum ds. rozwoju europejskich struktur telekomunikacyjnych, centrum ds. rozwoju europejskiej infrastruktury transportu i polityki transportowej, europejskie centrum weryfikacji i europejskie centrum ds. kultury.⁸⁴

W dniach 19-21 listopada 1990 roku podczas szczytu KBWE w Paryżu Genscher akcentował ważność „Karty Paryskiej”.⁸⁵ Zawarte w niej postanowienia uznał za czynniki istotne dla uwypuklenia „nowego początku” w historii Europy, w zwalczaniu nacjonalizmu i nietolerancji. Podkreślał istnienie potrzeby przeciwstawiania się nowym problemom – zadaniu zwalczania środków masowej zagłady, problemom granicznym, migracjom, przestępczości, terroryzmowi. Zaznaczał, że po przewyciężeniu zimnej wojny stabilizację warunkują czynniki gospodarcze, społeczne i ekologiczne.

Także 22 i 23 marca 1990 roku, podczas szczytu UZE w Luksemburgu, Genscher wypowiadał się o potrzebie budowania struktur kooperatywnego bezpieczeństwa, której fundamentem byłaby współpraca z ZSRR oraz zaangażowanie USA i Kanady. W tym celu akcentował potrzebę opierającej się na „przejrzystości, otwartości, gotowości” współpracy Układu Warszawskiego i NATO. Zaznaczał, że bezpieczeństwa nie buduje się „przeciwko sobie, lecz ze sobą”.⁸⁶

6 kwietnia 1990 roku Genscher w Waszyngtonie podczas spotkania z dziennikarzami wskazał na potrzebę umacniania stosunków z USA. Podkreślił znaczenie NATO i KBWE oraz zaangażowania w sprawy Europy USA i Kanady. Nawiązał do przemówienia wygłoszonego przez J. Bakera w Berlinie, które dotyczyło „europejskiej architektury”. Genscher zaproponował, aby państwa Ameryki Północnej oraz państwa WE podpisały „Deklarację o nowym transatlantyckim partnerstwie”. Zaznaczał, że nastał dobry czas dla Europy.⁸⁷ 23 marca 1990 roku przed Zgroma-

⁸² H.-D. Genscher: *Kooperative Strukturen der Sicherheit – eine Perspektive für die Friedensordnung in Europa*, „Vierteljahresschrift für Sicherheit und Frieden”, Nr 3/1989, s. 133

⁸³ R. Fritsch-Bournazel: *Europa und die deutsche Einheit*. Bonn 1990, s. 68

⁸⁴ Ibidem, s. 68-70; R. Biermann, op. cit., s. 504-505

⁸⁵ H.-D. Genscher: *Die OSZE stärken – unverzichtbare Voraussetzung einer dauerhaften und gerechten Friedensordnung von Vancouver bis Wladiwostok*. W: „OSZE (Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa) – Jahrbuch 1996”, s. 47-48; M. Grela: *Paryski szczyt KBWE*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2/1992, s. 7-22

⁸⁶ AdG, 1990, 34381A; H.-D. Genscher: *Die deutsche Vereinigung als Beitrag zur europäischen Stabilität*. „Bulletin”, 27.03.1990, Nr 40/1990

⁸⁷ AdG, 1990, 34402A

dzeniem Unii Zachodnioeuropejskiej Genscher oświadczył, że zamiast Układu Warszawskiego i NATO powinien powstać zbiorowy system bezpieczeństwa. Jego pogląd odpowiadał koncepcji Egonu Bahra, natomiast przeciwny tym założeniom był kanclerz H. Kohl.⁸⁸

10 maja 1991 roku Genscher i J. Baker wspólnie wydali oświadczenie dotyczące „dalszego rozwoju architektury transatlantyckiej i europejskiej”. Genscher był zwolennikiem umacniania kontaktów z państwami Europy Środkowo-Wschodniej i z ZSRR. Zalecał traktowanie NATO jako „forum konsultacji i omawiania wszystkich politycznych środków”.⁸⁹

Podczas organizowanej przez Genschera w czerwcu 1991 roku w Berlinie konferencji KBWE przyjęto mechanizm służący konsultacjom w nagłych sytuacjach, którego celem było wskazanie metod postępowania podczas zarządzania kryzysowego w przypadku konfliktów regionalnych. Proponowano także powołanie „komisji wysokich urzędników”. Takie gremium miało być zwoływane w sytuacjach niecierpiących zwłoki. Najmniejsze quorum obejmowałoby 13 państw członkowskich, które rozsądzałyby w przypadku uchybień przeciwko Aktowi Końcowemu z Helsinek albo w sytuacjach zagrażających „pokojowi, bezpieczeństwu i stabilności”. Prawo weta, którego domagał się ZSRR, nie zostało przyznane oskarżonemu państwu. Podczas berlińskiej konferencji postulowano też utworzenie Centrum Zapobiegania Konfliktom z siedzibą w Wiedniu.⁹⁰

Od 10 września do 4 października 1991 roku w Moskwie obradowała konferencja KBWE poświęcona ludzkiemu wymiarowi z udziałem Litwy, Łotwy i Estonii. Genscher wyrażał zadowolenie, że nastął czas, gdy wszyscy tak samo rozumieją pojęcia: „prawa człowieka, demokracja, praworządność”.⁹¹

30 i 31 stycznia 1992 roku podczas konferencji KBWE w Pradze Genscher optował za powołaniem grupy pokojowej KBWE porównywalnej z niebieskimi hełmami ONZ. Podobnie jak przedstawiciele Francji opowiadał się za utworzeniem europejskiego sądu rozjemczego. Postulował likwidację nuklearnych raket krótkiego zasięgu i stosowanie układu o redukcji konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie. Osiągnął cel, jakim było przyjęcie państw powstałych po rozpadzie ZSRR do KBWE. Dyplomata kwestionował koncepcję „rozszerzenia NATO”. Zależało mu na tworzeniu takich instytucji gwarantujących bezpieczeństwo, które gwarantowałyby współdziałanie państw powstałych w wyniku rozpadu ZSRR.⁹² Jak wyjaśniła Jadwiga Kiwerska: „To właśnie szef niemieckiej dyplomacji Hans-Dietrich Genscher popierał koncepcję utworzenia struktury bezpieczeństwa Wschód-Zachód, która wchłonęłaby istniejące sojusze. Wedle tego pomysłu NATO było jedynie strukturą przejściową, mającą rozpuścić się w przyszłym systemie bezpieczeństwa”.⁹³ Zdaniem Matthiasa Z. Karádi, „w latach 1990-1991 Genscher realizował jeszcze perspektywiczny cel przekształcenia KBWE w ogólnoeuropejski system bezpieczeństwa zbioro-

⁸⁸ H.A. Winkler, op. cit., s. 566

⁸⁹ AdG, 1991, 35610A

⁹⁰ AdG, 1991, 35760B

⁹¹ AdG, 1991, 36085A

⁹² H.-D. Genscher: *Die OSZE stärken – unverzichtbare Voraussetzung einer dauerhaften und gerechten Friedensordnung von Vancouver bis Wladiwostok*. W: „OSZE-Jahrbuch 1996”, s. 47-54

⁹³ J. Kiwerska: *Gra o Europę. Bezpieczeństwo europejskie w polityce Stanów Zjednoczonych pod koniec XX wieku*. op. cit., s. 154

wego. Wydarzenia na Bałkanach i w byłych republikach ZSRR pokazały jednak, że nie był on możliwy do osiągnięcia”.⁹⁴

W Pradze z inicjatywy Genschera przyjęto zasadę konsens minus jeden. Oznaczało to porzucenie jedności w postanowieniach międzypaństwowych.⁹⁵

Genscher poparł przekształcenie KBWE w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Podkreślał, że instytucja ta przyczynia się do formowania społeczeństwa obywatelskiego, dyplomacji prewencyjnej oraz kooperatywnych struktur bezpieczeństwa. Wyjątkowość OBWE polegała w jego odczuciu na tym, że zapewniała współpracę państw europejskich z Rosją i państwami, które powstały w wyniku rozpadu ZSRR. Pozytywny stosunek Genschera do OBWE spotykał się z zarzutami w RFN. Polityk natomiast ubolewał nad niedostatecznym wykorzystaniem instytucji.⁹⁶

W 1991 roku z inicjatywy Jamesa Bakera oraz Genschera postanowiono o rozwijaniu współpracy między NATO i państwami powstałymi w wyniku rozpadu Układu Warszawskiego. Propozycja ta została wysunięta przez amerykańskiego sekretarza stanu i niemieckiego ministra w październiku 1991 roku, natomiast 20 grudnia 1991 roku powstała Północnoatlantycka Rada Współpracy.⁹⁷

Na realizowaną przez Genschera politykę odprężeniową składały się polityka wschodnia, polityka niemiecka, polityka kontroli i redukcji zbrojeń. Zdaniem Józefa Janusza Węca, cezurę działalności niemieckiego ministra w zakresie bezpieczeństwa stanowi rok 1985. Do pierwszej połowy lat osiemdziesiątych Genscher postulował budowę *détente* opierającą się na trzech czynnikach: niemieckim – mającym na celu dążenie do zjednoczenia Niemiec, wojskowym – w którym akcentowano rolę NATO oraz wolnościowym – uzasadniającym potrzebę kontynuacji procesu KBWE. Po roku 1985 Genscher propagował głównie budowanie ogólnoeuropejskiego ładu pokojowego.⁹⁸ Witold M. Góralski ocenił propozycję Genschera w zakresie bezpieczeństwa jako trzystopniową i pragmatyczną. Zdaniem badacza, pierwszy poziom dotyczył idei skupionych wokół wartości europejskich i celu zjednoczenia Niemiec. Drugi poziom obejmował tworzenie możliwości wdrażania bezpieczeństwa przy pomocy Aktu Końcowego KBWE i procesu KBWE, roli nie tylko USA i ZSRR, ale także mniejszych i średnich państw, w tym zaangażowania obu państw niemieckich. Trzeci poziom dotyczył realizacji polityki na rzecz bezpieczeństwa. Działania te były możliwe dzięki dialogowi, bezpieczeństwu, przestrzeganiu prawa, wymianie kulturalnej, wyrzeczeniu się siły.⁹⁹ Niemiecki badacz E.-O. Czempiel podkreślił, że Genscher był zwolennikiem „multilateralnej polityki odprężenia jako instrumentu kontrolowania, redukcji i nawet przewycięzania napięć”.¹⁰⁰

⁹⁴M.Z. Karádi: *Polityka Niemiec wobec KBWE/OBWE*, W: K. Malinowski (red.): *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*. Poznań 2003, s. 295

⁹⁵AdG, 1992, 36427A; E.-O. Czempiel, op. cit., s. 146; M. Z. Karádi, op. cit. s. 285

⁹⁶M. Stolarczyk: *Zjednoczone Niemcy w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie*, W: B. Łomnicki (red.): *Bezpieczeństwo państw Europy. Koncepcje i problemy lat 90*. Katowice 1997, s. 85; M.Z. Karádi, op. cit., s. 296; S. Sulowski: *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*. Warszawa 2002, s. 223

⁹⁷H.-D. Genscher: *Munziger – Archiv/Internat. Biograph. Archiv 20/05, P011389-16, 6e-ME*; J. Kiwerska: *Gra o Europę*, op. cit., s. 166-167

⁹⁸J.J. Węc: *Ewolucja koncepcji tzw. realistycznej polityki odprężeniowej Hansa-Dietricha Genschera*. „Sprawy Międzynarodowe”, nr 7-8/1989, s. 87-102

⁹⁹W.M. Góralski: *Zachodniemieckie partie polityczne wobec porządku pokojowego w Europie*, W: J.Sawczuk: *Siły polityczne Republiki Federalnej Niemiec wobec pokoju, polityki pokojowej i ładu pokojowego w Europie*. Opole 1990, s. 77-79

¹⁰⁰E.-O. Czempiel, op. cit., s. 137